

М. В. Косюта

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8021-0873>

О. Г. Свида,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5805-3557>

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Черговим етапом розбудови судової влади стало прийняття 2 червня 2016 року Закону України «Про судоустрій і статус суддів», відповідно до положень якого було сформовано Верховний Суд та створено у його складі Велику Палату. Створення ВП ВС викликало дискусію серед науковців та практиків щодо її природи та повноважень, наслідком цього стало звернення 7 серпня 2020 року 45 народних депутатів України із конституційним поданням до КСУ, в якому було поставлено питання щодо конституційності судоустрійного та процесуального законодавства щодо організації та діяльності ВП ВС.

Мета статті полягає дослідженні правової природи ВП ВС, аналізі чинного законодавства щодо її організації та діяльності на предмет його конституційності.

З критичних позицій оцінено аргументи авторів конституційного подання щодо визнання законодавства щодо організації та діяльності ВП ВС таким, що не відповідає Конституції України. Зокрема, доведено, що ВП ВС не має ознак самостійного судового органу, а є лише складовою частиною ВС, оскільки: Указ Президента щодо суддів, які зараз входять до ВП, стосувався їх призначення саме до ВС; ці судді отримують грошове утримання, передбачене для суддів ВС, правовий зв'язок судді ВС, у разі обрання до ВП із відповідним касаційним судом ВС не переривається, оскільки після закінчення строку виконання повноважень у ВП, суддя повертається до виконання обов'язків у відповідному касаційному суді ВС, до якого він був призначений; судді до ВП ВС обираються із штатної кількості суддів відповідного касаційного суду ВС, й свою чергу, обрання особи до ВП ВС не утворює вакантної суддівської посади у відповідному касаційному суді ВС.

Відсутність у ВП ВС самостійного статусу суду також додатково доводиться шляхом співставлення ознак юридичної особи із статусом ВП ВС і можна стверджувати, що вона: не має майнової відокремленості, оскільки ВП користується тим майном, яке було передано в оперативне управління ВС; не може нести самостійну майнову відповідальність; не може самостійно брати участь у цивільному обороті від свого імені; не має самостійного рахунку в банку, не може самостійно від свого імені виступати позивачем чи відповідачем у суді.

Ключові слова: *судова влада, судова реформа, Верховний Суд, Велика Палата Верховного Суду, конституційність, конституційне подання.*

Постановка проблеми. Після проголошення незалежності України і, особливо, після прийняття чинної Конституції, Україна визнала такі базові цінності демократичного суспільства, як поділ влади, верховенство права, пріоритет природних прав і свобод людини перед іншими соціальними цінностями тощо.

В подальшому увесь процес розвитку вітчизняного законодавства був спрямований на утвердження та розвиток здобутих демократичних цінностей, на розбудову України дійсно як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної та правової держава, якою вона проголошена у статті 1 Основного Закону. Чер-

говим етапом розбудови судової влади стало прийняття 2 червня 2016 року Закону України «Про судоустрій і статус суддів», відповідно до положень якого було сформовано Верховний Суд, замість Верховного суду України, та створено Велику Палату Верховного Суду (далі – ВП ВС). Створення ВП ВС викликало дискусію серед науковців та практиків щодо її природи та повноважень, наслідком цього стало звернення 7 серпня 2020 року 45 народних депутатів України із конституційним поданням до Конституційного Суду України (далі – КСУ), в якому поставлено питання щодо конституційності судоустрійного та процесуального законодавства щодо організації та діяльності ВП ВС (далі – конституційне подання від 7 серпня 2020 року) [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Актуальні питання щодо організації та діяльності Верховного Суду, порядку добору суддів до його складу, правової природи рішень, правових позицій, повноваження ВС вже вставали предметом наукових досліджень таких науковців, як: М. Деменчук, Н. Квасневська С. Ківалов, Н. Кузнецова, В. Сердюк, Н. Охотницька, Д. Луспеник, В. Маляренко, Л. Москвич, О. Пономарьова, Ю. Ремескова, Я. Романюк, Д. Скрипник, Т. Фулей, О. Хотинська-Нор, М. Шумило та ін. Водночас проблеми правової природи ВП ВС з позицій конституційності судоустрійного та іншого законодавства щодо її організації та діяльності ще не ставали предметом наукових розвідок.

Отже, **мета статті** полягає дослідженні правової природи ВП ВС, аналізі чинного законодавства щодо її організації та діяльності на предмет його конституційності.

Виклад основного матеріалу. Конституція України містить низку фундаментальних щодо здійснення державної влади положень, за якими: державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову; органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією України межах і відповідно до законів України (стаття 6); в Україні визнається і діє принцип верховенства права; Конституція України має найвищу юридичну силу; закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй; норми Конституції України є нормами прямої дії (стаття 8); органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи

зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (частина друга статті 19).

Важливою функцією Конституції України є обмеження державної влади як похідної вторинної від установчої влади народу. Закріплення в Основному Законі України положення, згідно з яким народ здійснює владу через органи державної влади, означає, що лише народ у Конституції України може визначити, які органи державної влади він уповноважує на здійснення влади від його імені.

Названі конституційні приписи, перебуваючи у взаємозв'язку, відображають фундаментальне положення конституціоналізму щодо необхідності обмеження державної влади з метою забезпечення прав і свобод людини та зобов'язують наділених державною владою суб'єктів діяти виключно відповідно до установлених Конституцією України цілей їх утворення (п. 3.1. Рішення КСУ від 13 червня 2019 року № 5-р/2019).

Варто вказати, що у конституційному поданні від 7 серпня 2020 року, ставлячи питання щодо неконституційності ВП ВС, авторами обґрунтовувалася позиція *щодо організаційної і процесуальної самостійності, як окремого судового органу, що одночасно функціонує з окремими касаційними судами*. При аналізі цієї позиції варто, на наш, погляд виходити з наступного.

Досліджуючи правову природу ВП ВС, вважаємо, що підстав для твердження, що вона є самостійним судом, що не передбачений Конституцією України, немає з огляду на таке.

Правильне розуміння природи ВП ВС лежить через визначення її сутності. Сутність є категорією онтології, що ставить за мету позначення внутрішнього, сукупності істотних властивостей предмета, без яких він не може існувати [2, с. 623].

Питання про відсутність у ВП ВС статусу самостійного судового органу, не передбаченого Конституцією України, можна проаналізувати з точки зору правової природи органу державної влади, через наявність статусу юридичної особи тощо.

Звертаючись до доктринальних джерел, можна зазначити, що в юридичній енциклопедії орган держави визначається як «структурно організований елемент державного механізму, наділений владними повноваженнями та необхідними матеріальними засадами для здійснення завдань» [3, с. 286]. На думку В.М.Хро-

панюка, орган держави є складовою механізмом держави, що має власну структуру, чітко визначені повноваження з управління та взаємодії з іншими частинами державного механізму [4, с. 137].

У підручнику з теорії держави та права наведені такі ознаки поняття «державний орган»: 1) формується державою чи безпосередньо народом (наприклад, парламент) відповідно до закону і функціонує на його основі; 2) має передбачені конституцією або іншими законами спеціальні функції, що їх він здійснює від імені держави; 3) має державно-владні повноваження; 4) функціонально взаємодіє з іншими органами у процесі реалізації своїх повноважень, керуючись принципом «дозволено лише те, що прямо передбачено законом»; 5) складається зі службовців, які перебувають в особливих правовідносинах один із одним та державним органом [5, с. 119-120].

Співвідносячи наведені визначення органу держави та окреслені науковцями ознаки із статусом ВП ВС, то можна стверджувати, що усе вищевказане властиве Верховному Суду в цілому, а ніж Великій Палаті ВС.

Зокрема, щодо порядку формування – ВП була сформована вже з числа тих самих суддів ВС у порядку, визначеному законом. Внутрішня структурованість, як ознака, яку виділяють багато провідних науковців, абсолютно є властивою Верховному Суду в цілому і саме в розвиток цієї ознаки в законодавстві передбачена його структурованість, а ВП є однією із структурних частин.

Щодо такої ознаки державного органу *«складається зі службовців, які перебувають в особливих правовідносинах один із одним та державним органом»* слід зазначити, що судді ВП ВС перебувають у правовідносинах насамперед із юридичною особою «Верховний Суд», Указ Президента України щодо суддів, які наразі входять до ВП, стосувався їх призначення саме до ВС, оскільки містить фразу: «Призначити на посади суддів Верховного Суду...» [6]. Отже, у разі наявності самостійного статусу у ВП ВС повинен був би бути окремий Указ Президента України про призначення суддів до нього.

Далі, аналізуючи статус суддів ВП ВС, можна стверджувати, що вони отримують грошове утримання, передбачене для суддів ВС, а також мають такі ж самі гарантії незалежності, соціального захисту тощо. Більш того, правовий зв'язок судді ВС, у разі обрання до ВП із відповідним касаційним судом не переривається,

оскільки після закінчення строку виконання повноважень у ВП, суддя повертається до виконання обов'язків у відповідному касаційному суді ВС, до якого він був призначений.

Про продовження правового зв'язку судді ВС у разі обрання до ВП ВС додатково також свідчить і той факт, що судді до ВП ВС обираються із штатної кількості суддів відповідного касаційного суду ВС, й свою чергу, обрання особи до ВП ВС не утворює вакантної суддівської посади у відповідному касаційному суді ВС. Вказані аргументи спростовують тезу про існування ВП ВС як самостійного судового органу.

Далі, можна проаналізувати статус ВП ВС з точки зору ознак юридичної особи. Відповідно до статті 80 ЦК України юридичною особою є організація, створена та зареєстрована у встановленому законом порядку, яка наділяється цивільною правоздатністю, дієздатністю та можливістю бути позивачем та відповідачем у суді.

Коллектив авторів підручника «Цивільне право України» під керівництвом В.І. Борисової, виділяє наступні чотири кваліфікуючі ознаки, які притаманні юридичній особі: а) організаційна єдність (організація, відповідно цьому критерію повинна складати єдине ціле); б) майнова відокремленість (означає наявність у організації майна на праві власності, або на праві господарського відання, або на праві оперативного управління); в) самостійна майнова відповідальність (засновники, учасники, а також інші особи за загальним правилом не відповідають за борги юридичної особи); г) участь в цивільному обороті від свого імені (організація має можливість від свого ім'я набувати та здійснювати права, нести обов'язки, бути позивачем та відповідачем у суді) [7, с. 114-116].

Співвідносячи вищенаведені ознаки із статусом ВП ВС, можна стверджувати, що:

– не має майнової відокремленості, оскільки ВП користується тим майном, яке було передано в оперативне управління Верховного Суду;

– не може нести самостійну майнову відповідальність;

– не може брати участь у цивільному обороті від свого імені (наприклад, ВП ВС не може навіть самостійно замовити канцелярське приладдя).

– ВП не має самостійного рахунку в банку.

Додатково можна звернути увагу, що відповідно до статті 94 Цивільного кодексу України «Особисті немайнові права юридичної особи»

юридична особа має право на недоторканність її ділової репутації, на таємницю кореспонденції, на інформацію та інші особисті немайнові права, які можуть їй належати.

Водночас, аналізуючи питання функціонування ВП ВС навряд чи є можливим, наприклад, захист ділової репутації суто ВП ВС відокремлено від захисту ділової репутації ВС в цілому.

Щодо фінансування судових органів слід підкреслити, що відповідно до Додатку № 3 до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» від 14 листопада 2019 року № 294-IX «Розподіл видатків Державного бюджету України на 2020 рік» [8] для Верховного Суду в межах загального коду програмної класифікації видатків та кредитування державного бюджету 0550000 передбачено лише дві позиції: 0551000 – Апарат Верховного Суду та 0551010 – здійснення правосуддя Верховним Судом. Отже, ВП ВС не має власного фінансування ні щодо суддів, ні щодо апарату, а забезпечення її діяльності та забезпечення суддів здійснюється в межах забезпечення діяльності Верховного Суду в цілому.

Відповідно до статті 130-1 Конституції України для захисту професійних інтересів суддів та вирішення питань внутрішньої діяльності судів відповідно до закону діє суддівське самоврядування, а розвинені положення щодо суддівського самоврядування в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року, водночас, про збори суддів ВП ВС взагалі в судоустрійному законодавстві не йдеться, а зібрання усіх суддів ВП ВС має значення лише для реалізації повноважень відповідно до вимог процесуального законодавства.

Таким чином, можна зробити узагальнений висновок, що ВП ВС не має *організаційної самостійності як окремого судового органу, що одночасно функціонує з окремими касаційними судами ВС*.

У конституційному поданні від 7 серпня 2020 року (с. 26) вказується на неконституційність делегування Верховною Радою України конституційних повноважень Верховного Суду, як найвищого суду у системі судоустрою України, іншому суду – Великій Палаті ВС з мотивів відповідності вимогам частини третьої статті 125 Конституції України.

При цьому така позиція аргументується посиленням на підпункт 16 пункту 3 мотивувальної частини рішення від 23 грудня 1997 року № 7-зп КСУ, де вказано про неконституційність такого законодавчого врегулювання при при-

йнятті Закону України «Про Рахункову палату», коли Верховна Рада України по суті наділила своїми повноваженнями здійснення парламентського фінансово-економічного контролю створену нею Рахункову палату, що «означало б перерозподіл конституційної компетенції шляхом прийняття Закону, що можливо тільки шляхом внесення змін до Конституції України відповідно до розділу XIII Конституції України».

Автори конституційного подання від 7 серпня 2020 року, цитуючи текст вказаного рішення КСУ, вказують: «Наголошуючи на виключних повноваженнях Верховної Ради України (пункт 14 частини першої статті 85 Конституції України), «які Верховна Рада України має здійснювати самостійно, за допомогою парламентського контролю у межах, визначених Конституцією України» (пункт 33 частини першої статті 85 Конституції України), КСУ у підпункті 18 пункту 3 цього рішення вирішив, що «делегування цих повноважень іншому органу Конституція України не передбачає». А тому, делегування конституційних повноважень, якими наділена Верховна Рада України, Рахунковій палаті – органу який створено Законом, визнано такими, що не відповідають Конституції України».

Водночас слід звернути увагу на наступні обставини. Досліджуючи природу ВС, слід виходити з того, що визначення в Конституції України повноважень, наприклад, Президента України (ст. 106 Конституції України), Верховної Ради України (ст. 85 Конституції України) має вичерпний характер та не допускає розширеного тлумачення, що знайшло відображення в низці рішень КСУ.

Натомість при визначенні кола повноважень самого ВС з точки зору Основного Закону України, слід виходити з того, що повноваження Верховного Суду у тексті Конституції України, не відміну від повноважень Верховної Ради України чи Президента України, не встановлюються, а врегульовані на рівні судоустрійного та процесуального законодавства.

При цьому слід додатково уточнити, що в ході судової реформи, проведеної згідно із Законом України «Про судоустрій і статус судів» від 2 червня 2016 року, було змінено повноваження ВС, що було покликано потребою т.зв. перезавантаження діяльності вищих судових органів в державі, в ході чого було створено ВС як новий судовий орган, на принципово нових засадах було здійснено добір суддівських кадрів, ліквідовано Вищий адміністративний суд України, Вищий господарський суд України,

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ як судів касаційної інстанції, в складі нового ВС було утворено відповідні касаційні суди та ВП.

Запровадження такої досить складної, з організаційно точки зору, внутрішньої побудови ВС цілком закономірно обумовило запровадження у складі цього судового органу окремої структури, яка б мала приводити до «єдиного знаменника» судову практику. Законодавець саме такі повноваження й поклав на ВП ВС, що слід визнати абсолютно виправданим кроком.

Як вказується у Доповіді «Верховний Суд у цифрах і фактах за 2019 рік», «у 2019 році зберігається тенденція, за якої більше 80 % справ, що розглядає Велика Палата, – це справи, в яких необхідно вирішити питання належної юрисдикції спору. При розгляді такої категорії справ ВП ВС було остаточно сформовано найважливіші системні підходи в критеріях розмежування юрисдикційних спорів, насамперед щодо визначення публічно-правової або ж приватноправової природи конкретних спорів. Сформована судова практика ВП ВС дає змогу ефективно вирішувати питання щодо визначення належної юрисдикції спору як на стадії звернення особи за судовим захистом, так і під час розгляду в судах усіх інстанцій» [9].

Висновки і пропозиції. На підставі проведеного дослідження доведено, що ВП ВС не має ознак самостійного судового органу, а є лише складовою частиною ВС, оскільки: Указ Президента щодо суддів, які зараз входять до ВП, стосувався їх призначення саме до ВС; ці судді отримують грошове утримання, передбачене для суддів ВС, правовий зв'язок судді ВС, у разі обрання до ВП із відповідним касаційним судом ВС не переривається, оскільки після закінчення строку виконання повноважень у ВП, суддя повертається до виконання обов'язків у відповідному касаційному суді ВС, до якого він був призначений; судді до ВП ВС обираються із штатної кількості суддів відповідного касаційного суду ВС, й свою чергу, обрання особи до ВП ВС не утворює вакантної суддівської посади у відповідному касаційному суді ВС. Відсутність у ВП ВС самостійного статусу суду також додатково доводиться шляхом співставлення ознак юридичної особи із статусом ВП ВС і можна стверджувати, що вона: не має майнової відокремленості, оскільки ВП користується тим майном, яке було передано в оперативне управління ВС; не може нести самостійну майнову відповідальність; не може самостійно

брати участь у цивільному обороті від свого імені; не має самостійного рахунку в банку, не може самостійно від свого імені виступати позивачем чи відповідачем у суді.

Список використаної літератури:

1. Конституційне подання щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 1 частини 2 статті 37, статті 45, пункту 12 розділу «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII (з подальшими змінами), окремих положень Кодексу адміністративного судочинства України від 06 липня 2005 року № 2747-IV (з подальшими змінами), Господарського процесуального кодексу України від 06 листопада 1991 року № 1798-XII (з подальшими змінами), Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 року № 1618-IV (з подальшими змінами), Кримінального процесуального кодексу України від 13.04.2012 року № 4651-VI (з подальшими змінами). Офіційний сайт Конституційного Суду України. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/3_395_2020.pdf
2. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г.С.Сковороди; [редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
3. Юридична енциклопедія : В 6 т. Редкол. : Ю.С. Шемшученко та ін. К.: Вид-во «Українська енциклопедія», 2002. Т.4. 720 с.
4. Хропанюк В.Н. Теория государства и права. Учеб. для высш. заведений / Под ред. проф. В.Г.Стрекозова. М.: Изд-во «Интерстиль», «Омега-Л», 2008. 384 с.
5. Теорія держави і права: підруч. Кол. авт.; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. 3-є вид. перероб. і доп. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016; Ліра ЛТД. – 480 с.
6. Про призначення суддів Верховного Суду: Указ Президента України від 7 травня 2019 року №195/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1952019-26714>
7. Цивільне право України: Підручник: У 2-х т. / В.І. Борисова (кер. авт. кол.), Л.М. Баранова, І.В. Жилінкова. та ін.; За заг. ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатеевої, В.Л.Яроцького. К.: Юрінком Інтер, 2004. Т.1. 480 с.
8. Про Державний бюджет України на 2020 рік: Закон України від 14 листопада 2019 року № 294-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2020. № 5. Ст. 31.
9. Верховний Суд у цифрах і фактах за 2019 рік. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/!Zvit_2019.pdf

Kosiuta M.V., Svyda O.G. Discussion issues of the functioning of the Grand chamber of the Supreme Court

The next stage in the development of the judiciary was the adoption on June 2, 2016 of the Law of Ukraine «On the Judiciary and the Status of Judges», according to which the Supreme Court (SC) was formed and created the Grand Chamber of the SC (next – GC of the SC). This resulted in an appeal on August 7, 2020 by 45 people’s deputies of Ukraine with a constitutional petition to the Constitutional Court of Ukraine, which raised the issue of the constitutionality of judicial and procedural legislation on the organization and activities of GC of the SC.

The purpose of the article is to study the legal nature of GC of the SC, analysis of current legislation on its organization and activities for its constitutionality.

The arguments of the authors of the constitutional submission on recognizing the legislation on the organization and activities of the Grand Chamber of the Supreme Court as not in line with the Constitution of Ukraine are assessed from a critical position. In particular, it has been proven that the Grand Chamber of the Supreme Court does not have the features of an independent judicial body, but is only an integral part of the Supreme Court, since: The Decree of the President regarding the judges who are members of the Grand Chamber concerned their appointment specifically to the Supreme Court; these judges receive the allowance provided for judges of the Supreme Court, the legal relationship of a judge of the Supreme Court, if elected to the Grand Chamber with the relevant court of cassation, is not interrupted, because after the expiration of the term of office in the Grand Chamber, the judge returns to the performance of duties in the relevant court of cassation the SC to which he was assigned; judges to the Grand Chamber of the Supreme Court are elected from the regular number of judges of the relevant cassation court of the Supreme Court, and, in turn, the election of a person to the Grand Chamber of the Supreme Court does not create a vacant judicial position in the corresponding cassation court of the Supreme Court. The fact that the Grand Chamber of the Supreme Court does not have an independent court status is also additionally proved by comparing the characteristics of a legal entity with the status of the Grand Chamber of the Supreme Court and it can be argued that it: does not have property isolation, since the Grand Chamber uses the property that was transferred to the operational management of the Supreme Court ; cannot bear independent property liability; cannot independently participate in civil circulation on its own behalf; does not have an independent bank account, cannot independently act as a plaintiff or defendant in court on his own behalf.

Key words: *Judiciary, Judicial Reform, Supreme Court, Grand Chamber of the Supreme Court, Constitutionality, Constitutional Submission.*